

ԽՈՐԽԵ ԻԿԱՍԱՅԻ «ՓՈՂՈՑՆԵՐՈՒՄ» ՎԵՊԸ

ՔՐԻՍՏԻՆԱ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

Իկասայի ստեղծագործության կարևոր թեմաներից մեկը ռասայական խտրականության խնդիրն է: Հնդկացիներից, խառնածիններից և սպիտակամորթներից բաղկացած սոցիալ-ռասայական բուրգն առաջ է քաշում դեռևս չհաղթահարված խնդիրներ՝ կոնֆլիկտային հարաբերություններ, լարվածություն, որոնք ծագում են չլուրների¹ և հնդկացիների մեծամասնության միջև՝ նրանց մեջ առաջացնելով անորոշություն, հուսահատություն և մեղության զգացողություն, ինչն էլ իր հերթին լատինամերիկյան տարածաշրջանի բնակչին կանգնեցնում է անելանելիության եզրին:

Չոլոյի կարևորությունն Իկասայի երկերում բացառիկ է: Նա դրանց մեծ մասի շարժիչ ուժն է: Հնդկացու և եվրոպացու խառնուրդը ապրում է հոգեբանական խնդիրներով և իր ծագման ողբերգությամբ: Նրան նայում են խորշանքով, և հենց այս պատճառով է չոլոն դառնում դավաճան կամ իր հնդկացիական արմատները մերժող մեկը: Միևնույն ժամանակ նա ազնվականության տնտեսական անվտանգության ու հասարակական հեղինակության սպառնալիք է:

«Փողոցներում» վեպն իրավամբ արտացոլում է այն հասարակական-հոգեբանական խնդիրները, որոնք բնութագրում են չոլոյի իրական կյանքը: «Ուասիպունգո» վեպից երկու տարի անց լույս տեսած այս ստեղծագործությունը 1935 թվականին «Տարվա վեպ» ազգային մրցանակին արժանացավ: Վեպն Էկվադորում վերահրատարակվել է երեք անգամ: Մի փաստ, որ շատ հազվադեպ է գրանցվում Լատինական Ամերիկայի երկրներում: Համատարած անգրագիտության խավարում (Էկվադորի բնակչության 79%-ը անգրագետ էր) ընթերցողը միայն կրթված մարդն էր, իսկ այդ պայմաններում գրքի վերահրատարակումը չափազանց քիչ հանդիպող մի երևույթ է²:

«Ուասիպունգո»-ում կայանալուց հետո այստեղ է ահա, որ կրկին ի հայտ է գալիս պատումի վարպետը՝ ավելի վստահ տեխնիկայի մեջ, ավելի լայնահուն հայացքով, որ այժմ ընդգրկում է գյուղն ու քաղաքը, մարդկային թշվա-

¹ Չոլո՝ խառնածին, իսպանացի հոր և հնդկացի մոր զավակ:

² Տե՛ս **Хорхе Икаса**. На улицах, М., 1963, с. 208.

ռությունը դիտարկմամբ ավելի համակված, ավելի քնարական, հեզնական և ողբերգական: Ստեղծագործությունը մրցանակի արժանացրած հանձնաժողովի վճիռն իր հերթին հաստատում է նրա ազգային արժեքը. «Ազգային արտահայտչամիջոցներին հավատարիմ մնալը, ըմբռնման խորությունը, լատինամերիկյան իրականության էությունը գրականություն բերելն ու մեկնաբանելը»: Ռոխասն իրավացի է, որ այս ստեղծագործության մեջ. «...ակնհայտ է Իկասայի ծրագիրը՝ երկրի սոցիալական և քաղաքական իրականության շարժառիթները հետզհետե երևան հանել այնպես, որ բավականաչափ ռեխիթային լինեն դրանք»³:

Վեպի սյուժեն, ինչպես և «Ուասիպունգո»-ում և Իկասայի ավելի վաղ ստեղծագործություններում, աչքի չի ընկնում բարդությամբ և կուռ կառուցվածքով: Այստեղ կարևորը հնդկացու և չոլյի շուրջ ծավալվող կոնֆլիկտն է: Նրանց միջոցով է լուսաբանվում այն անվերջանալի պայքարը, որ մղվում է՝ փոխելու համար միջավայրը և իրենց ճակատագրերը վճռող անվերահսկելի ուժերը: Եթե «Ուասիպունգո»-ում ընթերցողը տեղաբնիկների տառապանքի կարեկից վկան էր, Իկասայի երկրորդ վեպում ստիպված է լինում իր կարեկցանքից բաժին հանել թե՛ հնդկացուն, թե՛ չոլյին, որոնք առկա այլասերված հասարակական համակարգի ողբերգական զոհն են դառնում:

Հարուստ կալվածատեր դոն Լուիս Անտոնիո Ուետստալը դատարանից անարդար թույլտվություն է ստացել՝ շեղելու համար գետի հունը, որը Չագուարպատա գյուղի կենսատուն է: Դրա շնորհիվ նա կունենա լավ ջրված ու բերրի հողեր՝ չոլների կրած վնասների հաշվին: Կալվածատիրոջ այդ եսասիրական ու անմարդկային քայլի զոհը կդառնան նաև դոն Լուիսին պատկանող ուասիպունգոյի հնդկացիները, որոնք կմեռնեն ծարավից: Երկու չոլներ՝ Խոսե Մանուել Խատիվան և Ռամոն Լանդետան, հրաժարվում են «մեծ տիրոջ» որոշմանը ենթարկվելուց և խոստանում են ակտիվ շարժում սկսել ի պաշտպանություն հնդկացիների ու չոլների: Չնայած երկուսն էլ ընդվզում ու պայքարում են միևնույն անարդար դատական վճռի դեմ, սակայն գործելու տարբեր ուղիներ են ընտրում: Լանդետան նախընտրում է հողատիրոջ կալվածքի վրա զինված կատաղի հարձակումների ուղին, Խոսե Մանուելը որոշում է ավելի խելամիտ ճանապարհով գնալ՝ Կիտոյում անմիջականորեն դիմելով հանրապետության նախագահին: Այս ծրագիրն է ի վերջո

³ Տե՛ս **Ojeda Enrique**, Ensayos sobre las obras de Jorge Icaza, Quito, 1991, p. 57-58.

ընդունվում մի խումբ հնդկացիների կողմից, որոնք մայրաքաղաք են ուղեկցում Խոսե Մանուելին:

Ճակատագրի հեգնանքով հանգամանքները փոփոխվում են, և կարճ ժամանակ անց տեսնում ենք Ռամոն Լանդետային՝ որպես Կիտոյում դոն Լուիսի հիմնած գործարանի աշխատակցի. նա գործարանի դռնապանն է: Իսկ Խոսե Մանուել Խատիվան աշխատանքի է անցնում ազգային ոստիկանությունում՝ 120 անհատական համարանիշով: Այս կազմակերպությունը բաղկացած է մեծ մասամբ չլուներից՝ մարդիկ, որ այս գործի շնորհիվ հույս ունեն նոր հասարակական կարգավիճակ ձեռք բերելու:

Վեպի վերջին էջերում դոն Լուիս Ուեեստասը փորձում է կառավարությունում կարևոր պաշտոն զբաղեցնել: Այդ նպատակով ակոհոյի միջոցով նա ստանում է Չագուարպատայի թե՛ հնդկացիների և թե՛ չլուների լիակատար աջակցությունը: Երբ դոն Լուիսին սատարող ուժերը հանդիպում են նրա հակառակորդի ուժերին, ում աջակցում էին բանակը և Պինտագ գյուղի տեղաբնիկները, արյունալի բախում է տեղի ունենում: Խոսե Մանուել Խատիվան ապարդյուն փորձում է կանգնեցնել եղբայրասպան կոնվը, քանի որ հասկանում է, որ այն բխում է միայն սպիտակ փոքրամասնության շահերից: Զինվորները, մետիսները, հնդկացիները և ոստիկանները շարունակում են սպանել միմյանց, մինչև մեկ այլ բնակավայրից հայտնվում է երրորդ մեծահարուստ սենյորը: Վեպն ավարտվում է մահամերձ չլոյի աղերսով: Այս ճակատագրական պահին է ստիպում, որ Խատիվան տարիմաստ սկսի հասկանալ կյանքը:

Վեպի սյուժետային գիծը զարգանում է այնպես, որ հնդկացիներն ու մետիսները, ովքեր, հողատեր ազնվականության ճնշումներից խեղդված, գյուղից քաղաք էին փախչում, հանդիպում էին արդյունաբերական ձեռնարկատերերի վերածված այդ նույն մարդկանց: Գյուղական խառնածին միջավայրը և հողատերերի հետ առնչվող կերպարների սոցիալական առաջխաղացումը պատկերված է նաև Իկասայի «Խառնածիններ» վեպում, որը բնութագրում է կարիերիստ չլոյին՝ պատրաստ ենթակայի կարգավիճակով ինտեգրվելու իշխանական համակարգին⁴:

Եթե «Ուասիպունգո»-ում թատերաբեմը գյուղն է, իսկ թեման՝ այնտեղ բնակվող հնդկացու վշտերը, ապա «Փողոցներում» վեպում Իկասան մետիսին է ընտրում որպես հերոս և ուղեկցում նրան գյուղից քաղաք անցնելու տա-

⁴ Տե՛ս <https://repository.unm.edu/bitstream/handle/1928/10935/La%20otra%20cultura.pdf?sequence=1> p.15-16.

ռապալից ճանապարհին, որտեղ տանում է նրան եղբրական ճակատագրի աստղը: Հեղինակը կանգ է առնում հնդկացիների և մետիսների վշտերի հանգամանակից խորհրդածությունների վրա, նրանց, ովքեր կապված են մնում գյուղական կյանքի թշվառությանը, և նրանց, ովքեր համարձակվում են իրենց բախտը փորձել քաղաքում, որ ընդունելու է նրանց՝ տառապանքների մի նոր բեռ ավելացնելով ուներին: Հոգեբանական աշխարհը, անտարակույս, ավելի հարուստ է, քան «Ուասիպունգո»-ինը: Հոգեկան տվյալտանքները նույնպես գերակշռում են: Մարմնական տառապանքներին, որ անբաժանելի են Իկասայի հերոսներից, այժմ գումարվում են հուսալքությունը, հոգու անտանելի միայնությունը ճակատագրի և մահվան առջև:

Իկասան շարունակում է իր վիպագրության մեջ առկա գաղափարական պայքարը՝ սոցիալական արդարություն հաստատել էկվադորյան հասարակության յուրաքանչյուր քաղաքացու համար: Քաղաքի այլասերված կյանքին ականատես լինելու հետ միաժամանակ տեսնում ենք հանապազօրյա տառապանքներ վշտացած չղոնների, ովքեր եկել էին քաղաք՝ իրենց թշվառությունից ու դժբախտություններից ելք գտնելու նպատակով: Հեղինակը մեզ ստիպում է հիշել XIX դարի ֆրանսիացի նատուրալիստներին՝ ցուցադրելով միջավայրի ազդեցությունից խեղված կերպարներ: Այդ ձևով է ընթերցողը տեսնում Կիտոյի քառասյին աշխարհը՝ բնակեցված մարմնավաճառներով, սեքսուալ մոլագարներով, հարբեցողներով և առողջ հասարակությանը ոչ հարիր այլասերված թափփուկների բազմությամբ:

Վեպը կառուցվում է երկու հերոսների՝ Լանդետայի և Խատիվայի ողբերգական կյանքը վերապատմելու վրա: Ակնհայտ է, որ այստեղ հանրային ավելի քիչ տեղ է զբաղեցնում, քան հեղինակի նախորդ վեպում: Եթե անգամ շեշտը դրվում է ծարավից տոչորվող գյուղի տեսարանների, գյուղը լքվածության, Ուետտասի գործարանի բանվորների հայտարարած գործադուլի, Կիտոյի փողոցների արյունալի կռիվների վրա, միևնույն է, պատումը նվիրված է անհատին. քայլ առ քայլ ուրվագծվում է այն ցավաշատ արահետը, որով ճակատագիրը երկու հերոսներին հեզնաբար առաջնորդում է դեպի մահ: Սակայն այսպիսի մոտեցումն ամենևին չի նվազեցրել ընդհանրականը ներկայացնելու նպատակը, որին ձգտում էր հասնել հեղինակն իր ստեղծագործություններում:

Այս անգամ տառապող մարդկանց կյանքի վերլուծությունը սկսվում է ծարավից տոչորվող գյուղի պատկերով: Լեռնային մի գետակ, որ որքան էլ փոքր ու աննշան թվա, այն գործիքն է դառնում, որով կառավարիչը քայքայում

է մարդկանց կյանքը: Ջրի սակավությունն իր հետ սով ու ծայրահեղ աղքատություն է բերում, բնակիչները լքում են բնակավայրը, ինչն իր հերթին ընտանիքի քայքայում է առաջ բերում և կանանց տագնապալից միայնություն:

Այնուհետև Իկասայի դիտարկումները տեղափոխվում են քաղաք, որտեղ գնում են նրա հերոսները, աղքատ թաղամասերի միջավայրը, որտեղ գործարանների աշխատավորների բազմությունն է փոթորկվում կատաղի եռուզեռի մեջ: Չնչին աշխատավարձը, թաղի հարբեցողի կերպարը, մետիսների սիրո պարզությունը. այս ամենն ընդգրկված է մայրաքաղաքային հասարակությունը կազմող բաղադրիչների ընդարձակ պատկերի մեջ: Ահա հանքափորների կյանքը, ըստ Ֆիդել Կալուպինյայի՝ «տկար, շատախոս ու թունոտ մետիս» պատմածի, ով իր թոքախտը փորձում էր բուժել կիրակի և տոնական օրերին առավոտյան մինչև գոտկատեղը մերկացած արևի տակ կանգնելով ու վերհիշելով իր կյանքի ողբերգական պատմությունը. «...ամեն օր հիվանդներ էին դուրս գալիս: Է՛լ չհաշված ողբերգությունները: Ամեն վայրկյան, է՛: Իսկ հետո... Ու-ու՛... Հիվանդանոց կամ գթասրտություն աղերսելու: Ծեր ոսկորները խանութներում չեն նորոգվում... Մի տարի, երկու: Դա էլ եթե դիմանան... Հանկարծ մարդու քամակին տալով ուղղակի դուրս են գցում... Վեցերորդ հարկում քրտնում էինք շան պես: Շան պես: Իսկ աշխատավայրում... Հորատիչը կրծքներիս կամ փորներիս կպած, որ դողացնելով չէր թողնում՝ մարդ մտածի, զգա, չէր թողնում՝ շնչի... Ջուրը հոսում էր ինչպես ցնցուղից: Ցեխը մինչև կոճներս: Միայնությունը հորատիչի աղմուկին ու ժայռի, խավարի անտարբերությանը կառչած... Իսկ դուրս գալիս՝ ջերմաստիճանի փոփոխությունը: Մահվան կամ կյանքի հայտարարությունները: Լոյսի, օդի, չոռ ու ցավի հույսը...»⁵:

Կամ երկաթուղայինների մշտապես խղճալի կերպարը. «...արգելակող վագոնավար Կաստիլյոն՝ դառնացած երկաթուղու ամբողջ երկայնքով մեկ բեռնատար վագոններում գնալու իր ինը տարվա կյանքից, օր ու գիշեր իր հյուծված մարմնով կտրելով բարձրադիր սարահարթերի մշուշն ու հանքերից արտազատվող մահաբեր գազերը, հովիտների արևն ու քամին, ծմռան մանրամաղ ձյունն ու բուքը, ստվերների սարսափը մութն ընկնելիս և լուսաբացների վաղանցիկ ուրախությունը և հնոցի ու խառնարանի դժոխային

⁵ **Jorge Icaza**, En las calles, Editorial Casa de la Cultura Ecuatoriana, Quito, 1959, p. 237.

կրակից դեմքը, կուրծքը, ձեռքերն ու հոգին այրված հնոցապան Ալբերտո Կամպոսը...»⁶:

Ասկայն առավել տպավորիչ ու ճշմարտացի է ոստիկանության՝ այդ ազգային հաստատության զավեշտալի և ողբերգական դիմագիծը: Իկասան լայնորեն անդրադարձել է դրան մետիս Խատիվայի կերպարով. նրա չնչին աշխատավարձը, սիրային հաղթանակների պարզունակությունը, բարձրաստիճան պաշտոնյաների կողմից հովանավորված լինելուց գլուխը կորցնելը, փողոցներում, կայազորում հերթապահության երկար ու դաժան ժամերի պատճառով ընդհատված երազանքները: Ոչ ոք Իկասայի նման չի նկարագրել էկվադորցի ոստիկանի կյանքը, նրա կեղտոտ և նվաստ գոյությունը, նրա խնդիրներն ու դառնությունները⁷:

Որքան դաժան և իմաստագուրկ է ոստիկան Խատիվայի վախճանը. սկզբում ընկերոջը՝ պանդխտության և նեղությունների իր եղբայրակցին սպանելը, որպեսզի հետո ինքը նույնպես մեռնի՝ առանց պատճառն իմանալու. «Փողոց դուրս գալուց առաջ զորակազմը, մրջնանոցի փութաջանությամբ վազվզելով, նախապատրաստվում էր զորանոցում՝ սառը, գարշահոտ, կիսախավար, քնահարամ, խոնավությունից, կեղտոտ հագուստի քրտնահոսից, բուֆ մոծավանջներից, խեղված երազանքներից ճնշված խորդանոցում: Ամեն մեկը մի կոպիտ մահճակալի դիմաց, որոնց գլխատեղի մոտ պատի մեխերից հագուստի և կոմիսարի շրջայցի և տարեցտարի կրակելու վարժանքների համար նախատեսված հրացան էր կախ տված, ջանում էր շինելի՝ միակ օրինական վերնազգեստի տակ որևէ անօրինական վերնազգեստ թաքցնել: Ովքեր քաղաքի կենտրոնում, հասարակությանը, տեսուչներին և ենթատեսուչներին ավելի տեսանելի վայրում պետք է ծառայեին, քրքրված մի սրբիչ ու ճարպակալած մի շարֆ ունեին»⁸:

Այսքան մեծ համայնապատկերում չէին կարող բացակայել հնդկացիները. նրանք հայտնվում են վեպի սկզբում՝ վշտագին, լուռ աղաչանքով ջուր պահանջելով, որից զրկվել էին, և հետագայում բարեկեցիկ կյանք փնտրելու նպատակով քաղաք գաղթելիս՝ այս անգամ ևս անցնելով «Դանթեի դժոխքի» միջով, որը ստեղծվել էր ոչ միայն նրանց հանդեպ անմարդկային վերաբեր-

⁶ **Jorge Icaza**, En las calles, Editorial Casa de la Cultura Ecuatoriana, Quito, 1959, p.169.

⁷ Stéu Indice informativo de la novela hispanoamericana <https://books.google.am/books?isbn,> p. 228.

⁸ **Jorge Icaza**, En las calles, Editorial Casa de la Cultura Ecuatoriana, Quito, 1959, p. 166.

մունքից, այլև քաղաքում առկա տնտեսական պայմաններից, որտեղ նրանք, կատարելով ամենանվաստացուցիչ աշխատանքը, ստանում են ամենացածր աշխատավարձը⁹: Հետագայում նրանց տեսնում ենք քաղաքական խռովությունների պահին ապստամբ մետիսների հնարամտությամբ քաջալերված, մի ապստամբություն, որ նրանց կործանման է տանելու: Եվ հարյուրավոր հնդկացիներ, մանկամիտ խուճապի մատնված, ոչխարի հոտի պես խմբված, կկազմեն այն շարքը, որոնց հետևում մետիսներն են պաշտպանվում, կդառնան առաջին և անհամար զոհերը քաղաքական մի պայքարում, որի իմաստը չեն կարողանում հասկանալ: «...հնազանդ պահվածքի, քարացած դիմակի տակ ցամաքած է անցյալի ողբերգությունը, ներկայի թշվառությունը... հնդկացիները, բոլոր հնդկացիները, ինչպես դոն Լուիս Անտոնիոյի հնդկացիները, այնպես էլ դոն Պաբլոյինը, որպես պատասխան այդ սկիզբ առնող տենդագին զարկին, այն մշուշոտ և միաժամանակ այրող հարցերին, հիշում են դաշտի մեջ իրենց քարշ տվող թուփը, ձեռքները կապող պարանը, կառավարչի հասցրած քացիները, կաճաններով քշող մտրակը»¹⁰:

Ստեղծագործության էջերում գրողը քաղաքական դասեր է տվել իր հայրենակիցներին, լատինամերիկյան երկրների բոլոր հարստահարվածներին ու ընչազուրկներին: Այն ավելի արդիական էր, քանի որ Կուբայի հեղափոխությունից հետո լատինամերիկյան աշխարհամասի ժողովուրդը, «նոր» Կուբայի հաջողությամբ ոգևորված, լի էր ազատության և ժողովրդավարության համար պայքարելու և հաղթանակելու կամքով:

Իկասայի՝ ուղղակիորեն իրականության մեջ թափանցելու կարողությունը ստեղծագործությանը ինչպես քաղաքական, այնպես էլ հասարակական փաստաթղթի ուժ է հաղորդում: Ռոխասի կարծիքով «Փողոցներում» վեպում «հրաշալի ճշգրտությամբ հաջողվել է սեղմ կերպով ներկայացնել նորերուկ ժողովրդավարության տրագիկոմիկ կողմը», նա անգամ պնդում է, որ քաղաքացիական պատերազմի տեսարանները, որոնցով ավարտվում է վեպը, «Չորսօրյա ճակատամարտ» կոչված պատմական որոշակի իրադարձությունից են վերցված: Հեղափոխության թեման նախկինում արծարծվել էր Մարիանո Ասունելայի «Նրանք, ովքեր ներքևում են» վեպում: Երկու վեպում էլ ժողովուրդը

⁹ **Antonio Sacoto**, The indian in the ecuadorian novel, Las Américas Publishing Company, New York, 1967, p.156.

¹⁰ **Jorge Icaza**, En las calles, Editorial Casa de la Cultura Ecuatoriana, Quito, 1959, p. 327.

ներկայացվում է որպես իրեն անխնա շահագործող, անզգա և եսամոլ դասի զոհ¹¹:

«Քաղաքի մենաստանային խաղաղությունը խախտում են քաղաքական ցույցերը: Թերևս մոռացության պատճառով... զառանցագին, քրտնաթոր, դրոշներ կրող, բարձր պահած պաստառներով, ջղածգված ձեռքերով, գոգոռացող մարդկային հորձանքը՝ ի պաշտպանություն դոն Լուիս Անտոնիո Ուռեստասի, դուրս եկավ Ալֆարո ծխական համայնքից, որտեղ որոշ ժամանակ առաջ տրորվել, վիրավորանքների, նվաստացումների էր ենթարկվել, և շարժվեց դեպի քաղաքի կենտրոն:

- Կեցցե՛ սահմանադրությունը:
- Կեցցե՛ ժողովրդավարությունը:
- Կեցցե՛ Ուռեստասը:

Դոն Պաբլո Սոլանո դել Կաստիլյոյի կողմնակիցների բազմությունն իջավ Պիչինչայի փեշերի Սան Դիեգո, Ագուադիկո, Տեխար թաղամասերից հնդկացիների ու մետիսների աճող խողովքով. - սաստիկ փոթորկից մեկ օր հետո լանջով իջնող ջրի վարար հոսքի քչքչոց, հոտ ու սպառնալիք.

- Կեցցե՛ սահմանադրությունը:
- Կեցցե՛ ժողովրդավարությունը:
- Կեցցե՛ Սոլանո դել Կաստիլյոն:

Երկու վեպերն էլ նկարագրում են կողոպուտն ու թալանը, որին ենթարկվում են զոհված մարտիկները: Այս տեսարաններն արտացոլում են ցանկացած քաղաքացիական պատերազմի բնորոշ ողբերգությունը. այն նկարագրելիս թե՛ Իկասան, թե՛ Ասուելան կարողացել են ակնառու պատկերել հասարակական սարսափը: Մյուս առանձնահատկությունը, որ միավորում է երկու վեպերը, այն է, որ կերպարները ներկայացվում են որպես հաստատակամ ու իրենց ճակատագրին հնազանդ մարդիկ: Այս ամենն ուղեկցվում է մահվան հանդեպ ապշեցուցիչ անտարբերությամբ՝ միևնույն ժամանակ մատնացույց անելով մարդկային գթասրտության, փոխըմբռնման պակասը: Սա կարելի է պարզորոշ տեսնել «Նրանք, ովքեր ներքևում են» վեպի այն դրվագում, որտեղ Դեմետրիո Մասիասը, տեղեկանալով իր բարեկամից մի մարմ-

¹¹ **Anthony J. Vetrano**, La problemática psico-social y su correlación lingüística en las novellas de Jorge Icaza, Ediciones universal, 1974, p. 63.

նավաճառի և երկու նորակոչիկի մահվան մասին, սառնասրտորեն պատասխանում է. «Փա՛հ... դե թող թաղեն նրանց...»¹²:

Մարդասիրության պակասը մահացածների հանդեպ առկա է նաև Իկասայի վեպում: Մի ավագ սերժանտ, իր օգնականի մահից ցնցված, իր հուզմունքն արտահայտում է վերադասի մոտ: Սպան նրան պատասխանում է. «Եվ դրա համա՛ր եք այսպես հուզված: Փոխարինո՛ղ գտեք»¹³:

Եվս մեկ անգամ հեղինակը կոչ է անում մի կողմ դնել ռասայական նախապաշարմունքները հանուն իսկական ժողովրդավարության հաստատման, որ կբերի արդարություն ու հավասարություն բոլորի համար: Այս ստեղծագործության մեջ շատ հստակ արտացոլվում է էկվադորյան հասարակության մեջ արմատացած թշնամանքը՝ նախ՝ արիստոկրատիայի շրջանում, որը հակադրվում է հնդկացուն և չոլյին, և երկրորդը՝ չոլյների մեջ, որոնք իրենց հերթին խտրականությամբ են վերաբերվում հնդկացիներին:

Ակնհայտ է Կիտոյի սպիտակամորթի ուռճացած ծաղրը չափազանց ոգևորված չոլյների հանդեպ: Վերջիններս կարողանում են հասնել նրան, որ սպիտակամորթներն անվստահություն զգան չոլյների հնարավոր տնտեսական ուժի առջև: Նմանատիպ դեպքի հիանալի մի օրինակ է նախարարի և դոն Լուիս Անտոնիո Ուեստասի հանդիպման ժամանակ ընթացող զրույցը: Քաջ գիտակցելով, որ հնդկացին գրեթե անասնական հնազանդությամբ է ենթարկվում սպիտակների շահագործմանը, նրանք կասկածում են, որ ըմբոստացած հնդկացիներին հրահրողները չոլյներն են եղել: Նրանք են, որ չեն ընդունում շահագործման այսպիսի համակարգը. «Այս մարդ դարձած չոլյները իսկական պետական խնդիր են: Գնալով ավելի են աճում ու աշխուժանում: Դժգոհություններն օրեցօր ավելանում են: Բողոքները հանդուգն են դառնում»¹⁴:

Այս վեպում Իկասան քայլ է անում դեպի հոգեբանականը՝ քիչ-քիչ բացահայտելով մետքի իրական կերպարը: «Առաջին անգամ Իկասան շոշափում է չոլյի կողմից հնդկացու հետ իրեն նույնացնող ամեն բանի մերժման թեման: Այստեղ երևում է մետքի՝ իսպանական կոնկիստայի ժառանգի համար տրավմատիկ իրողություններից մեկը: Չոլյի բնական ռեակցիան է խուսափել, որ իր մեջ հնդկացուն բնորոշ հատկանիշներ տեսնեն, ընդգծելու

¹² **Anthony J. Vetrano**, La problemática psico-social y su correlación lingüística en las novellas de Jorge Icaza, Ediciones universal, 1974, p. 63.

¹³ Նույն տեղում, էջ 64:

¹⁴ **Jorge Icaza**, En las calles, Editorial Casa de la Cultura Ecuatoriana, Quito, 1959, p. 51.

համար տարբերությունը և արդյունքում ավելի լավ վերաբերմունք ստանալու և հասարակության մեջ տեղ գտնելու համար»¹⁵:

Մի դիպվածում, երբ Խոսե Մանուել Խատիվան, չնայած իր սարսափելի ծանր ֆինանսական դրությանը, հրաժարվում է բեռնակրի աշխատանք կատարելուց, քանի որ գրեթե ստրկական նման աշխատանքը տեղաբնիկներին էր հատուկ. «Ավելի լավ մի բան, եղբայր: Ավելի լավ կլինի ուրիշ մի գործ գտնել,-անփութորեն առաջարկեց չլոլ Խոսե Մանուելը: Իրականում ուզում էր ցանկացած դեպքում հրաժարվել այդ մտադրությունից: Ոչ թե դոն Լուիս Անտոնիո Ուոեստասի վախից: Ո՛չ: Հոգու ամենախորքերում նա խորշանք, զգվանք էր տածում այն ամենի հանդեպ, որ կարող էր կապված լինել հնդկացիներին բնորոշ զբաղմունքների հետ»¹⁶:

Մյուս դեպքում, երբ Խոսե Մանուել Խատիվան Չագուարպատայի իր չլոլ ընկերներին ներկայացնում է տարաբախտ հնդկացիների թշվառ վիճակը, որ նրանք ծարավից մեռնում են, նա չի կարողանում հաղթահարել իր անթաքույց անտարբերությունը:

«Մեխանիկորեն և ցինիկաբար, ինչպես նրանք, ովքեր, իրենցից վեր կանգնածների կողմից հարստահարվելով, իրենց հերթին հարստահարում են իրենցից ցած գտնվողներին, ամեն կողմից լսվեցին անմարդկային անհանդուրժողականության բացականչություններ.

- Այդ էր պակաս:
- Նրանց պատճառով մե՞նք պետք է տուժենք:
- Ընդամենը հնդկացի են:
- Կենդանու պես են ապրում:
- Տեսնես մի բան զգո՞ւմ են:
- Տերերն էդպես են ասում:
- Էդպես են ասում սպիտակները, ում խելքը հասնում է:
- Նրանց վաճառում են հողի, քնձոռոտ ձիերի պես, կովերի պես:
- Մենք հո մենք ենք: Մենք ուրիշ ենք»¹⁷:

Հեղինակը հեռանում է հերոսների հարաբերական անբովանդակությու-նից, անհատներ է ստեղծում ի դեմս Խապիտայի, բայց միևնույն ժամանակ պահպանում է լատինամերիկյան սոցիալական վեպի կարևոր առանձնա-

¹⁵ St'а EL MESTICISMO EN LA NOVELÍSTICA DE JORGE ICAZA https://repositories.tdl.org/.../ORTIZ_CLAUDIA..., p.148-149.

¹⁶ **Jorge Icaza**, En las calles, Editorial Casa de la Cultura Ecuatoriana, Quito, 1959, p. 154.

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 18:

հատկություններից մեկը՝ հավաքական կերպարի առկայությունը: Նրա կյանքը, որի ընթացքին մեզ ականատես է դարձնում հեղինակը, ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ չքավորության, նվաստացումների, հետապնդումների հաջորդականություն, որ հնազանդորեն կրում է իր ողջ ժողովուրդը: Հողատիրոջ և քաղաքական առաջնորդի կողմից դաժանորեն շահագործվող այս մարդն իր կյանքի վերջին պահերին սկսում է նշմարել իր դժբախտությունների իրական պատճառը և ուզում է այդ մասին գոռալ իր ընկերներին. այս մարդը փողոցում, իր սեփական արյան լճում հոգեվարքի մեջ ընկած, ում վերքի ցավը, տգիտությունը թույլ չեն տալիս գտնել ճիշտ բառեր, որ երբեք նրան չէին սովորեցրել՝ ավելի ազդեցիկ դարձնելով վրդովմունքի պոռթկումը, գոռում է. «Մի՛ գնացեք: Իրար մի՛ սպանեք: Նրանց վրա կրակե՛ք»: Այս մարդն ամենավառ արտահայտությունն է, ամենակատարյալ խորհրդանիշը մետիս և տեղաբնիկ այն զանգվածի, որի մեջ սկսում է արթնանալ իր դասակարգի գիտակցությունը¹⁸:

«Արյունը: Իմ արյունը: Մեռնելու եմ մյուսների նման...», - ասաց ինքն իրեն սարսափով, որ թաղեց նրան հեռավոր ու քաղցր հուշերի մեջ: Այնտեղ էին Կոնսուելոյի դիակը կիրճի կաղնուտի մեջ՝ չորացած արյան թելիկները թևերի վրա, պարանոցի վրա, կանաչած գունատ դեմքի վրա, Ռամոն Լանդետայի շնչակտուր դեմքի արտահայտությունը՝ վիրավորված փորը բռնած... զարմացած, կշտամբող, աքսուրդ հարց տվող աչքեր, պատանի Ֆրանսիսկոյի ուրվագիծը՝ խելագար ամբոխի հոսքի մեջ, նուրբ, երկար, միայնակ, անպաշտպան շիվ վարարուն գետի պղտոր ջրերի վրա, կաճանները, ճանապարհին բացված միջանցքները, խրճիթները, եկեղեցին, տոնավաճառը, պանդոկն ու Չագուարպատայի ընկերները, սիրելի և անարտահայտելի ինչ-որ բաների սինթեզ: Եվ այդ կայծակնային հուշերի խորքում՝ ապրելու համառ կամք, սիրելու կույր մղում, բնության հանդեպ ծանր պարտականություններ. մետիս Խոսե Մանուելը երբեք չզգացած հստակությամբ գտավ իր ճակատագրի պարադոքսը: Օ՛, ներսում արյունից, իր իսկ արյունից բխող, արդարության ծարավ զգաց: Ինչո՞ւ: Ի՞նչ համար: Ո՛չ: Մնացողների համար: Այդ պահին Պրիմերո Լոպեսի ձայնը լսեց.

-Առա՛ջ, մետիսներ: Դե դո՛ւրս ելեք: Տղամարդու պես դո՛ւրս ելեք փողոց: Պայքարելու՝ ենք մինչև ...

¹⁸Antonio Sacoto, The indian in the ecuadorian novel, La Américas Publishing Company, New York, 1967, p. 155.

Այդ հիմար, հակասական, հանցագործ հրամանը նրա համար, ով հասցրել էր հստակ տեսնել խղճի խայթ չունեցող գյուղի հողատերերի և քաղաքի անվանիների սարքած ծուղակը, հուսահատեցրեց Խոսե Մանուել Խավիտային: Ասես շիկացած երկաթ խրվեց նրա վերքերի մեջ: Պետք էր ինչ-որ բան անել: Բայց ի՞նչ: Շատ ուշ է, որպեսզի ... Չկարողացավ... Կիսով չափ բարձրացրեց գլուխը և սարսափով տեսավ, որ իր ոտքերի նման կիսաբոբիկ ինչ-որ ոտքեր են անցնում իր անզորության կողքով: Անցնում են և ուղղվում գնդակներ փնտրելու: Նա դժվարությամբ բացեց բերանը: Փորձում էր ասել, որ պայքարում էին հանուն մարդասպանների, որոնց ձեռքով էր գնացել իր կինը, հանուն նրանց, ովքեր իրեն պարտադրել են ընկերոջը սպանել, հանուն նրանց, ովքեր իրեն պոկել են մայր հողից, հանուն նրանց, ովքեր իրեն բաժանել են պատանի Ֆրանսիսկոյից: Բայց միայն կարողացավ գոռալ խռպոտ ձայնով.

-Մի՛ գնացեք: Ո՛չ:

Ետ մնացածներից ինչ-որ մեկը ծայրահեղ շփոթմունքի և տագնապի մեջ բարձրացրեց հրացանը և կոթով հարվածներ տեղաց աղաղակող ոստիկանի գլխին»¹⁹:

«Ուսսիպունգո»-ի նման և էլ ավելի մեծ ուժով հեղինակն ընդգծում է կյանքի ողբերգական իմաստը: Միայն մահը չէ իր սև գործն անում հնդկացիների շրջանում, տանում Կոնսուելոյին և մեկը մյուսի հետևից մարում երկու մետիսների կյանքը քաղաքական խռովությունների օրերին ընկածների շքախմբի թվում: Կյանքն ինքն է անվերջանալի և անբացատրելի ցավերի անհեթեթ շղթա, որտեղ գոյատևելու, արարելու, պաշտպանելու յուրաքանչյուր ջանք պետք է ընկնի անսահման գիշերվա դատարկության մեջ:

Կարծում ենք, որ այս վեպում Իկասան փորձել է մարդուն հաշտեցնել իր հետ: Լատինամերիկյան բազմաթիվ երկրներում առկա սոցիալ-քաղաքական պայմանները ոչնչացնում են լատինամերիկացու իրական դեմքը, ջնջում են նրա անհատականությունը, պոկում են նրան իր դարավոր արմատներից և ստիպում գնալ սեփական նպատակների դեմ: Իկասան փորձում է մարդու մեջ իսկական մարդուն արթնացնել, որը պատասխանատվության զգացում կունենա ոչ միայն իր, այլև իր նմանների հանդեպ: Ավարտն էպիկական է. Խատիվայի մահը ներկայացվում է ոչ թե որպես անիմաստ, այլ որպես

¹⁹ **Jorge Icaza**, En las calles, Editorial Casa de la Cultura Ecuatoriana, Quito, 1959, p. 357.

կենսական ներդրում էկվադորյան հասարակության ապագա բարեփոխման մեջ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

«Փողոցներում» վեպում Խորխե Իկասան պատկերում է 20-րդ դարում լատինամերիկյան շատ երկրներում տիրող սոցիալ-քաղաքական ծանր դրությունը, հնդկացու և մետիսի կոպիտ շահագործումն ու ժողովրդի իրավազուրկ վիճակը:

Քանալի բաներ – Խորխե Իկասա, «Փողոցներում», Էկվադոր, Լատինական Ամերիկա, խառնածին, հնդկացի, հասարակական, շահագործել:

РОМАН “НА УЛИЦАХ” ХОРХЕ ИКАСЫ

КРИСТИНА КАЗАРЯН

В романе “На улицах” Хорхе Икасы отображена тяжелая социально-политическая ситуация, царящая во многих странах Латинской Америки, а также эксплуатация индейца и метиса, бесправие народа.

Ключевые слова - Хорхе Икаса, Латинская Америка, метис, индеец, социальные, эксплуатировать.

"IN THE STREETS" BY JORGE ICAZA

KRISTINE GHAZARIAN

In the novel 'In the streets' Icaza describes the social-political unendurable situation of the 20th century in many Latin-American countries, the wild exploitation of the Indians and Metiss and the conditions of these peoples deprived of all rights.

Key words – Jorge Icaza, "In the streets", Ecuador, Latin America, métis/half-breed, Indian, social, exploit.